

Kiss Dénes:

A magyar nyelvről

A magyar nyelv a világ legtöbb nyelvétől lényeges tulajdonságaiban eltér. Előre bocsátom, hogy nem más nyelvek ellenében akarok beszélni. Az összehasonlítás is inkább csak az érdekesség kedvéért történik, nem azért, hogy bármely más nyelvet minősítsek. A nyelvészek szerint háromezer nyelvet tartanak nyilván a világon. Annyról tudnak. Például India területén kétezer féle nyelv, illetve nyelvjárás található. Beszéltem egy idős professzorral Miskolcon a Nagy Lajos magánegyetemen, ahol Nyelv és logika címmel mondom el a dolgaimat második éve. Ő azt mondja, hogy egyes tudósok szerint mintegy ötezer nyelvről beszélhetünk. Azt hiszem, senki sem képes a nyelveket megszámolni. A háromezer nyelvet vallják a legtöbben. Gyakorlatilag ezt azt jelenti, hogyha nagyon egyszerűen akarom magam kifejezni, azt mondom, hogy a magyar nyelv a lényeges vonatkozásaiban 2999 nyelvtől eltér. Melyek ezek a vonatkozások? Nagyon egyszerű példának szoktam mondani, hogy mit jelent az, hogy a magyar ragozó nyelv? Azt jelenti - elnézést az iskolás fogalmazásért -, de bizonyos alapokat muszáj elmondani, Lázár Ervin már nagyon sokat olvasott ezekből a tanulmányokból és úgy tett, mint aki érti őket.

Lázár Ervin: Nem árt, ha újra elmagyarázod.

A ragozás azt jelenti, hogy ragokat rakosgatunk, ragasztgatunk a szavak végéhez, közepéhez és elejéhez. Nagyon egyszerű példát mutatok. Van például a helyhatározó rag. A -ban, -ben. Az az érdekessége nyelvünknek, hogy benne zenei törvény valósul meg. Hogyha a szótőben megzendül egy mély hang, mintha a hangvilla zendülne, akkor a ragban, képzőben általában

erre ugyanaz a mély hang felel. Vagy magas hang. Fölnézünk az égre, bemegyünk a szobába és így tovább. Minden gyerek, aki megtanul magyarul beszélni, akár megmondják neki, akár nem, egyszer csak fölismeri, hogy a -ban, -ben azt jelenti, hogy valahol belül vagyunk. Ezt csupán ragként kezelik a tanárok. Megjegyzem, magyar nyelvtan tulajdonképpen nincs. A magyar nyelvtant a latin és a német alapján próbálták összeeszkábálni. Azok a gyerekek, akik tökéletesen tudnak magyarul öt-hat éves korukban, elmennek az iskolába és mint egy idegen tárggyal ülnek szemben a magyar nyelvtannal. Egyszerre elbizonytalanodnak és beszélni sem tudnak igazán. Nem igazán jól tanítjuk a nyelvtant. Nem szeretik a gyerekek s ez a tanárnak sem jó. Nos, a -ban, -ben-nek az a jelentéstartalma, hogy valahol belül vagyunk. Igen ám, de most a ragot a szó elejére teszem. A ragból képezek nagyon egyszerűen szót. Banda. A banda jelentése ugyanaz, mint amit a rag már megfogalmaz. Hogy abba benne vannak. Ha most meg akarom ismételni, hogy ebben én is benne vagyok, meg kell ismételnem. A bandában. Ugyanez a helyzet a bendővel. A bendő maga belül helyezkedik el és itt is meg kell ismételnem, hogy bendőben. Ez arra példa, hogy a ragok, képzők és jelek a szó elején is előfordulhatnak, a szó közepén is és a szó végén is. Ezáltal rendkívül nagy lesz a szókincs változatainak a száma. És a jelentéstartalom egyértelműen már ezekben a ragokban megtalálható. Másfajta példa: a magyar nyelv az első szótagot hangsúlyozza a szóban. A mondatban az első szót. Ez nem különlegesség. Az olasz nyelv a harmadik hangot hangsúlyozza. Az, hogy az első szótagot, az első szót hangsúlyozzuk, az egyszerű természeti törvény. Beleillik a magyar nyelv egészébe, amelynek minden része visszavezethető a kézzelfogható valósághoz. Vagyis azért hangsúlyozzuk az első szótagot, illetve az első szót a mondatban, mert akkor van a legtöbb levegő a tüdőben. Ha elkezdünk beszélni, ahogy fogy a levegő a tüdőnkben, egyre kevésbé tudunk hangsúlyozni.

Érdekes a magánhangzó illeszkedés törvénye, ami szintén meglehetősen kevés nyelvre jellemző. A magyarra igen. És egy nagyon fontos dolog, azt szokták mondani, hogy a magyar mekegő nyelv. Tehát, hogy a magyarban sok az E. Először is, többféle E hangzónk van. Itt van az ember szavunk. Egy barátom Zalából került Debrecenbe és nem akarták neki elhinni, hogy most azt mondja, hogy hegyes vagy hegyes? Ugye a táj hegyes-völgyes. A kés viszont hegyes. Háttal állva tették próbára egy másik zalaival, hogy tényleg ugyanarról van-e szó? A magyar nyelv legfontosabb törvényei közé tartozik, hogy a mássalhangzók hordozzák a jelentéstartalmat. Amikor az első Ősnyelv: nyelvŐs című könyvem megjelent, akkor Jean-Luc Moreau, aki vagy tizenöt nyelven tud - magyarul is kitűnően, finnül is kitűnően és a Keleti Intézetben belül a finnugor tanszék vezetője, megkapta a könyvemet, küldött egy válaszlevelet és így kezdte: Kidvis Dinis, migkiptim livilidit... mert rögtön megértette, fölfogta ezt a dolgot. Miért érdekes ez? Sok szempontból fontos, mert egyetemes törvényt jelenít meg és mintha ezt modellezné, mutatná be a magyar nyelv. Ez pedig nem más, mint az, hogy a csecsemők a világon körülbelül nyolc tíz hónapos korukig egy nyelven beszélnek. Ez azt is jelenti, hogy a csecsemők a magánhangzós o-á jelbeszéddel kezdik a beszédet. Hiszen nincs oázás, ha nem éhes, nem beteg a csecsemő. Az oázás nem sírás. Mert nem jár könnyekkel. És már nagyon rég a nyelv rávezetett engem arra és - tényleg így van -, már huszonöt éve fölfigyeltem arra, hogy a könny szavunk és a könnyű, megkönnyebbül szavunk valószínűleg összefügghet jelentésében. Nemrég olvastam egy orvosi könyvben, hogy akit nagy sokkhatás ért és nem sírja ki magát, annyi méreg termelődhet a szervezetében, hogy esetleg bele is halhat. A sírás azt jelenti, hogy kimossa a mérget az idegrendszerből a könnyünk. Visszatérve: azt is adhattam volna címnek, hogy képességünk a nyelv, de azt is adhattam volna címnek, hogy a magyar

nyelv logikája, illetve a jeltől a rendszerig. Nos, ez az oá, ez a jel. Az első beszédjel. Mint ahogy a beszédjelekből fölépül maga a beszéd, először a hangok kérdése, a szavaké, majd a beszédé, ez hasonlít jórészt arra, ahogy a képírással az ember megpróbálta a világot kibeszélni. Vagyis rajzban megjeleníteni, így közölni a mondanivalóját a világról. A nyelvnek is megvan ez a rendszere, s mintha a magyar nyelv éppen ezt modellezné. A csecsemők először csak magánhangzót ejtenek: o-á. Aztán lassan, ahogy eszmélnek, kezdik formálni a mássalhangzót. Melyek ezek a mássalhangzók? Amikor az Ősnyelv című könyvem megjelent, rá egy évre kaptam levelet Takács Istvánnétól, Szarvasról. Azt írta: ő négy gyereket nevelt föl és csak a negyediknél vette észre, hogy amikor a csecsemő kereste az emlőt, éhes volt, azt mondta, hogy me-me, és mö-mö. Ez nagyon érdekes, ugye? Tudjuk, hogy az orvosi nyelvben a mömő görögül az emlőt jelenti. Spanyol nyelven a mama szó is ezzel függ össze, jelentése emlő, szoptatás. A mama szó is egyetemes eredetű, tehát nem tudják a nyelvészek, hogy mely nyelvben fordult elő először. Említettem: a magyar nyelvre azt is mondják, hogy mekegő nyelv. Az igazság az: el kellene mendenem, dö högyhő ögy ökörök böszölnő, ökkör ös mögörtő möndönkö, möt ökörök möndönő. Tehát a lényeg, az hogy egészen addig, amíg a mássalhangzók a helyükön maradnak, a magyar megérti a szöveget. - Az ősi magyar rovásírás, amelyben - mint most már tudjuk - 47 hangzóra volt jel. És ezt akarták átírni a 24 hangzós latinra. Hát persze, hogy gúzsba kellett kötni. Hát persze, hogy azt kellett írni, hogy szümtükkel. És valószínű, hogy akik átírták, nem is tudtak rendesen magyarul. Újra megnéztem a Tihanyi Alapítólevelet, mert mindig hivatkoznak arra, hogy feheruaru rea meneh hodu utu rea. Hogy ott még ez a -ra, -re rag nem csatlakozott a szóhoz. Csak az egyik mondatban. De a monarau bukurea, a mogyoró bokorra, ott már igen. Ebből újra arra következtetek, hogy aki ezt leírta, nem tudott magyarul.

Az R hangzó szerepe a nyelvben az valószínűleg összefügghet a korong, a szabályos kerék és a kör föltalálásával. Ahogy a gyerekek az iskolában - és ez majdnem minden nyelvben így van, nem csak a magyarban - a legnehezebben az R hangzót ejtik ki. Jól emlékszem még, a tanító néni nekünk is így magyarázta, hogy fiam, R-R és pörgette az ujját a füle körül. Megnéztem: minden szavunkban, amiben jelen van az R hangzó, az körre, karikára, gurigára, görbületre, ferdeségre, pörgésre, forgásra utaló jelentést hordoz. De ugyanígy van a ring, car és ugyanígy van a Garten, sok idegen nyelvű szóban. Az R hangzóra nem biztos, hogy szüksége volt az embernek mindaddig, amíg a kört nem akarta valamilyen módon szavakkal is kifejezni. Miután rájöttem, hogy a magyar nyelvben a mássalhangzók hordozzák a jelentéstartalom kilencven százalékát, ez párhuzamosan egybevág azzal, ahogy egy gyermek a mássalhangzókat kezdi formálni. Az első ilyen szótag a ham-ham-ham, és a mama, ma-ma-ma szavunk. Ha japán szülő gügyögne a gyermekéhez, vagy kecsua indián, magyar, orosz, a gügyögésekből nem tudnánk meg, hogy a gyerek milyen anyanyelvű, mint ahogy minden egyes gyermek valószínűleg végigéli az emberi beszéd törzsfelfőrdésének gyorsított szakaszát. Egészen addig, amíg elkezdik a hangzókat külön, tudatosan formálni. Attól kezdve hat rájuk az anyanyelvük. Miért érdekes ez? Mert a magyar nyelvben ez teljes tökéletességgel így van. A magyar ábécé hangzóit, a mássalhangzóit három magánhangzóval tudjuk kimondani. E, É és Á. Tehát en, dé és ká. Viszont van egy olyan magánhangzónk, amit sajnos az iskolában tiltanak. Holott ez megint csak egyetemes hangzó; minden nyelvhez tartozó, akkor használjuk, amikor bizonytalanok vagyunk vagy nem találunk valamilyen szót, kifejezést. Akár saját anyanyelvünk szavát, akár idegen szót. Ez pedig az, ö-ö-ö-ö. Ugye ezt látni a tévében, nagyon feltűnően. Tehát az Ö hang. Most én csupa mássalhangzóval mondok el gyorsan egy mondatot és mégis

mindenki megérti, hogy mit mondok. Csupa mássalhangzóval. Györökökő jöjjötökő völömő, azaz: Gyerekek, jöjjetek velem. Ez megint csak arra bizonyíték tehát, hogy a mássalhangzók jelenléte és a tudatosság alakulása összefügg. Például a kemény mássalhangzót legalább kétszázszor kipróbáltam már. Kopogok erősen, gyerekek, mondjátok meg, ezt milyen hangzóval tudnátok kifejezni? S akkor mondják, hogy a K és a T. Nagyon gyorsan rávágják, hogy a ká és a té. Az is egyetemes, hogy a L, a lágy hangzó. Az eL az eR zöngéspárjának is mondható, a lágy hangzó nem véletlenül, anyanyelvtől függetlenül, bárki, aki énekes és skáláz, az nem azt mondja, va-va-va vagy ka-ka-ka, hanem azt mondja, hogy la-la-la. Finnül a dal például laula. Egyébként a hangutánzásnak is óriási szerepe van a beszéd kialakulásában. Kitérőként most még csak annyit mondok, jellemző, hogy ezek a hangzók nem véletlenül találhatók meg olyan szavakban, a Ká és a Té, tehát a két kemény hangzó, mint kemény, kő, kavics, koppan. Egyébként finnül is kivi, kova, káva például a kő. Ezekben a szavakban pedig, hogy lágy, puha, szél, selyem és így tovább, akár ötvenet is lehetne sorolni, csupa lágy hangzó vesz részt. Tehát ilyenfajta belső összhang is teremtődött a nyelvben.

Azonban ami igazán érdekes, az az, hogy a magyarban minden elvont fogalom és minden fogalom visszavezethető a legvalóbb kézzelfogható valósághoz. Csak röviden említek példákat, hiszen most az volna a dolgom, hogy az óceánt átússzam és egy fürdőkádban kell csapkodnom a vizet. - Ismerjük a fennhéjázó szavunkat. Használjuk is. Fennhéjázó ember, aki fölülről lenéz, lekezezi a többit. Mi van ebben a szóban? A valóság van benne! Az ősi tapasztalat. A héja! A ragadozó madár. A ragadozó madár, amelynek a tulajdonsága belekerült ebbe a fogalomba. Vagy mondok rögtön egy másik példát, hogy a magyar nyelv milyen emlékekből jeleníti meg ezt a szót, hogy nyilallik. Belém nyilallik a fájdalom. Az éles, szúró fájdalom képe. De például angolban arrow a nyíl, és egy egész más szó, a shouting a nyilallás. Vagy a németben das Pferd a ló és reiten lovagolni. A magyarban egyébként a lóval kapcsolatban a lóváttevőtől a belelővállomon át akár az elpatkolig nagyon sok érdekes példát tudnék mondani. Állítom, hogy minden egyes szavunk bizonyos emléket őriz. Sajátos emberi, társadalmi viszonyok emlékét. Itt van például a földönfutó szavunk. Megüti ez ember fülét, hogy földönfutó. Aki fut, természetes, hogy a földön fut. Amikor a szó keletkezett, akkor is a földön futottak, nem másutt. Mert ez a valóság nyelve. Ha megnézzük például az angolban, nincs benne a föld a szótárban a földönfutó kifejezésnél. És a magyar ehhez, hogy földönfutó, még két másik jelzőt is hozzá gondol. Melyiket? Mit gondolunk azokról, akik földönfutók?

Makovecz Imre: Hontalan.

Hontalan, szegény, szerencsétlen. Nos, miért? Azért, mert a lovon ülő nép szemszögéből a pusztákon, ahol ezer kilométerekben kellett gondolkodni, ahol fontos volt a ló, mint az élet, ott a lovas nép magas lóról nézte azt, akinek lóva sem volt s az tényleg elveszett, szegény, földönfutó, szerencsétlen volt. Mondok másik példát. Itt van ez a szavunk, hogy rögtön, mindjárt, azonnal, rögvest, tüstént és így tovább. Ezek a szavak miért jelentenek rövid időegységet? Nyomban meg is mondom. Mert a nyomban is ezt jelenti. Ha arra gondolunk, hogy ezelőtt két-háromezer évvel mily fontos volt a természeti nép számára, hogy nyomban - ennek a szónak két jelentése van - ha leveszem a helyhatározó ragot, marad a nyom, a két jelentés megmagyarázza, hogy a nyom hogyan jött létre. Amit a testünk súlya nyom, amit a ló lába odanyom, az lett a nyom. Ez a nyom a pusztákon néhány óra alatt, ha nem követtük, eltűnt. A homokot elfújta a szél. Tehát ha nem mentünk nyomban, akkor már soha nem értünk

oda. Ma már ezt elfelejtettük és azt jelenti, hogy azonnal, rögtön, rögvest, mindjárt.

Külön előadást kellene tartani a szám szavunk jelentőségéről, mert a magyar azt is mondhatja, hogy számomra. Ami azt jelenti, hogy nekem vagy részemre. A szám én vagyok tehát, és hogyha leszámolnak, elszámolnak velem, akkor tudhatom, hogy nem számíthatok másra, nem vagyok számottevő, különösen, hogyha megsemmisítenek, mert a semmi is szám, vagy számúznak. Vagy a számkivetés. Ebből is van körülbelül negyven szavunk, ami a számnak nagyon különleges jelentése és hogyha már itt tartok, a számadó szavunk nem jelent mást, mint azt, amit mond, hogy számot ad. Átadja a számot. A számadó juhász a botra rótt számot, amit felébe elvágta és amikor elszámolt ősszel a juhnyájjal, akkor így adott számot. Tehát ebből lett a számadó. Nyelvünkben mind rajta lehet kapni a valóságot az elvont fogalmakban.

Ahogy már említettem, nagyon fontos dolog a hangutánzás. Mindenki úgy beszél, ahogy hall. Vonatkozik ez nyelvekre, népekre. Ha megnézzük a magyarral rokon népeket, megyünk kelet felé, akkor egyre inkább gyerekesebb a beszéd. Ha a finneket hallgatjuk, egy kis selypítés hallatszik. A magyar ezt az S-sel való vesződést a selypít szóval, vagy az Sz-el való vesződést a pösze szóval, a hibás R-t a racsolással nevezi meg. Nagy az óceán és én itt egy fürdőkádat kaptam átúszásra, úgyhogy nézzék el nekem az ide-oda kapkodásokat. Amit mi beszélünk, az teljes rendszer. Ez a rendszer azért hasonlít a számtanra, mert a magyar ábécé minden egyes hangzója - persze az X, Y, Q-t kivéve -, önmagában, másodmagával vagy harmadmagával még külön tisztségviselő. Ez azt jelenti, hogy a magyar élőbeszéd szókinszt nem is tudjuk meghatározni, mert nyugodtan mondhatom azt, hogy a dzsémet, az áidat, a káidat, a déidet, a téinket ne bántsátok. Mint a legmodernebb csúcstechnológiát, úgy használhatjuk ezeket a ragokat és képzőket Fölirok egy szót, hogy ló. Fölirom, hogy lova. Eddig nem tudom, hogy kinek a lováról van szó. Csak azt tudom, hogy valakié. Meg azt, hogy milyen remekül működik a nyelv. Ha felírom, hogy lovam, akkor már tudom, hogy első szám első személyről van szó. Odaírom, hogy lovamon, most már azt is tudom, hogy azon van valami s még csak egy szónál tartok. De fölírhatom azt, hogy I és lovaimon, s már egy új viszony keletkezik az I hatására, ez az enyéiméié, tehát magánhangzó váltakozással többszörös birtokviszony alakul. Ezt a helyzetet a legtöbb nyelv úgy oldja meg, hogy -on enyém ló. Ez mutatja, hogy az agglutináló és a ragozó rendszer milyen csodálatosan működik. Valamennyi ragunk, képzőnk valaha önálló jelentésű szó volt, vagy most is az. Azt már mondtam, hogy a mássalhangzók hordozzák a jelentéstartalmat a magyar nyelvben, és azt hiszem, ez eléggé bizonyítható is.

De mielőtt több kifejezést használnék, hadd mondjam el, hogy a kifejezés szavunkban is benne van a fej. Miért érdekes ez? Mert minden ember, akármilyen anyanyelvű, tíz, húsz, harmincezer évvel ezelőtt is örömet, indulatait, dühét a fején fejezte ki Mert a nyelvben egy belső törvényszerűség határozza meg, hogyha a hangzók összeállnak, milyen jelentéstartalom alakulhat ki. Szer, -ször, -szor. Íme a rendszerint, ugye itt most a szó közepén van a szer. De általában a szó végén szoktuk emlegetni, azt mondjuk, hogy sokszor, kétszer, százszor. Sokszor ugye azt jelenti, hogy valamit többször teszünk. De a szorgalmas szavunknál ugyanez a ragképző a szó elején van. Hát nyilván az a szorgalmas, aki sokszor csinál valamit. Ebből rengeteg példát föl tudnék sorolni, kapásból a fűszer, kényszer, fészter, szerves, szerelem, szertelen. Legalább százötven olyan szavunk van, amiben a -szor, -szer -ször benne van és mindig valamilyen módon a többszörözésnek a jele. Még a szorítban is, mert ott valami dolog erősödik. Tehát mindig a többszörözésnek elvont részét képviseli, amely mindig alkalmazkodik

ahhoz az adott helyzethez, amelyben használjuk.

Kocsár Miklós: A szerzőt hogy magyarázod?

Kérlek szépen, a szerzőt a sokszorosból magyarázom. Szerzi, megszerzi. Ha akarod, akkor fordítva is. Részel, risztel. Tehát részeket kap. A nyelv egyszerre logikai rendszer és egyszerre élő szervezet. Állandóan be kell töltenie ezeket a jelentéseket. Ezt valahonnan szerezte. Ennek a jelentése, a régebbi jelentése nem az, hogy zenét szerzett. Zenét nem szoktak szerezni, hanem birtokokat szoktak szerezni.

Kocsár Miklós: Beszerző körútra indult.

Beszerző körút. Igen. Nagyon sok ilyen van, nem akartam ezzel elvenni az időt, de egy dolgot szeretnék még elmondani László Gyula bátyánk kedvéért, mert neki erről már beszéltem. Ő régészként mindig azt mondta, az a nagy baj - ha rosszul mondom, majd légy olyan kedves kijavítani Gyula bátyám -, hogy a leletek nem szólalnak meg. Hogy a régésznek ez nagy hátránya. Az ugyan ott van, kézzelfogható, de nem beszél. És nemrég, talán ősszel beszéltünk arról, hogy nem tudják, milyen eredetű a kerámia szó. Az R hangzó esetében úgy néz ki, hogy a nyelvekben, és ez még a tibeti nyelvre, a szanszkritra, a kecsua nyelvre is igaz, az R hangzó jelentést hordoz. Mert azzal is foglalkozom, a kecsua indián nyelv ragozó. Erre Szeberényi Lehel hívta fel a figyelmemet, akinek a menyé négy évig Peruban volt, ahol kettő hivatalos nyelv van, a spanyol és a kecsua. A szolgálólánynál vették észre, hogy azt mondja, megy a városba, s a magyar -ba ragot használta. Ugyanazt jelenti, mint a magyarban, ugyanúgy is ejtik, ugyanúgy is írják. Az is érdekes, hogy pentaton dallamokat hallott, mintha magyarul énekeltek volna. Ott volt több hónapig és körbejárta Perut, és indián dallamokat is gyűjtött. Lehel szerencsére ért a kottához is, és pentaton dallamok seregét fedezte fel Peruban. Nagyon érdekes. Folytatva, a kerámia szóban a különféle a nyelvekben, az R mindig ott van. Még volt szerencsém Bárczy Géza professzor úrral beszélni, aki már nyugdíjasként, nagyon idős korában a kedvemért eljött az egyetemre és elkezdett vizsgáztatni, hogy tudom-e, milyen az iromba tyúk, miután engem kirúgtak az ország összes egyeteméről, főiskolájáról és vissza se vettek, azóta sem felejtették el ezt a kirúgást hála Isten, de így, mint a hályogkovács foglalkoztam, teljesen gátlástalanul a nyelvvel.

Vissza akarok még a koronghoz térni. Azért ahhoz, mert mondom, a kerámiának nem tudják az eredetét. Ez a korongozással függ össze. Erről elég sokat olvastam, főleg László Gyula munkáit, ha jól veszem ki, akkor a különböző kerámiák, pl. fésűs kerámia, műveltségi határokat jelentenek, a kerámiák megjelenései, formái, alakjai. De minden kerámiában van valami azonos. Az, hogy kör alakú. Tehát korong kellett hozzá és a kerék feltalálása. És itt nálunk hol korongoznak? Korondon, Herenden készül kerámia, korsó. Ez olyan hatással volt az emberiségre, mint amikor a római számok után az arab számokhoz fölalták a nullát. Nulla nélkül nem lehet számolni. Magyarul akár úgy is fogalmazhatok, hogy a nulla, a zéró, a semmi, ha hozzáírjuk bármelyik számhoz, megsemmisíti annak páratlanságát. Magyarán, ha nullát írok bármely számhoz, azonnal osztható lesz tízzel, öttel és kettővel. Arra most nem térek ki, mert most már matematikával vagyok kénytelen foglalkozni a nyelv miatt. Ha most itt mond nekem valaki gyorsan egy háromtagú számot, azt öttel egy pillanat alatt elosztom fejben.

Lázár Ervin: 723.

723-nak az eredménye 144,6. Tessék, van számológépe valakinek? Utána lehet számolni. Mindjárt mondom a képletet Ervin. Minden számot úgy lehet öttel elosztani, hogy önmagához hozzáadom. Kettő meg kettő az négy, hozzáírsz egy nullát.... A nulla szerepe legnagyobb talán a matematikában. Nulla nélkül nem lehet számolni. Számolni lehet talán a római számokkal is, de műveleteket elvégezni képtelenség. Mert nulla nélkül nem lehet számtani műveleteket elvégezni, mert a nulla talán a világmindenségnek is sajátos jelképe. De nagyon röviden visszatérek a kerámiára és befejezem. A kerámia szóban, - minden nyelvben, aminek utána tudtam nézni - az R hangzó benne van. A K nem biztos. Legtöbbször a kerámia kifejezés így kezdődik, hogy ker. Ezekkel a hangzókkal. C-vel legfeljebb vagy szer-rel, például szeramit, talán görögben, ebben nem vagyok biztos. A lényeg, s csak azt akarom mondani, hogy az R hangzó kifejlődése az emberiségnél a legkésőbbi. Mint ahogy a gyerekek az R hangzót tudják a legkésőbb s a legnehezebben, legszebben kiejteni, azzal van a legnagyobb gond, akkor az a hétezer év körülbelül - ugye - talán jól mondom, amikor az első kerámiák megjelentek, akkor azt mondhatjuk, hogy talán ez a kerámia most az R hangzóval megszólalt és tudjuk, az R hangzó megjelenésének lehetőségét az emberiség történetében.

Ágh István: Amikor megnevezte először magát az ember, mert az ember szóban is benne van az R.

Igen, lehetséges. Megnevezte magát. Én csak azt mondom, ez nem történelmi megállapítás. Mondom, mint lehetőséget, úgy látszik, hogy a nyelveknek, - a magyar nyelvnek különösen -, emlékezete van. Az emlékezet olyan viszonyokat, dolgokat őriz, amiről mi már elfeledkeztünk, de a nyelvünk még tud róla.

Ágh István: Dénes, a magyar nyelv sajátosságának mondod, hogy a mássalhangzók a jelentéshordozók. A régi írások megfejtésénél csak a mássalhangzók vannak, tehát.....

Nem ennyire következetes ez. Sőt, akik ezzel foglalkoztak, azok szerint ez egyáltalán nem törvényszerű.

Lázár Ervin: Ha az említett nyelvek mássalhangzós írásúak, akkor természetesen hordozzák a jelentést és meg tudják fejteni.

Ágh István: A sumérok, akkádok ugyanígy írtak. Magánhangzó nélkül.

Érdekes, a sumér. A sumér nyelvvel nem nagyon foglalkoztam, mert nem volt hozzá anyagom. Csak az utóbbi időben. Nem lehetett ezzel foglalkozni. Viszont nem csak a szavak származásával kell foglalkozni, hanem azzal is, hogy a magyar azt mondta, hogy betűvetést tanul a gyerek. Namármost a vetés arra vonatkozik, hogy magot vetünk a földbe. És a sumérok hova vetették a betűket? Agyagba. Tehát egy másfajta logikai, bizonyítási rendszerrel is lehet esetleg valamire következtetni.

Cserny József: Írtam egy tanulmányt. Tervezőművész vagyok és a gép szónál elakadtam. Elkezdtem a mérnököket keresni, hogy magyarázzák meg a gép szavunkat és szerintem

elsüllyedt a szó eredete, pedig nemrég vettük át. Ezt a német lójárgány szóból, a Göppelből vettük át. Az érdekessége a magyar logikának, hogy sehol a világon a gép nem gép, hanem masina és a motor az motor. Tehát a masina az gép, erőt alakít át, a motor pedig hajtja a masinát. A magyar szó, a gép, a motort és a szerkezetet is jelenti egyszerre. Csak azért mondom, hogy most is rendelkezünk ezzel a képességünkkel. Ha én erről tanítok, akkor a gyerekeknek külön el kell magyarázni, hogy az erőátalakítás és az energiaátalakítás az két külön feladat. Még akkor is, hogyha a motor gép.

Ágh István: Nyelvújítási szó a gép. Nem tudom, hogy a nyelvújítási szavainkkal hogy vagyunk?

Cserny József: Lehet, hogy a magyar másképp használja az alapszavakat, mint a német. Az autót a magyar motornak látja, a német meg szerkezetnek. Ez benne van a kultúránkban. Figyeljétek meg, gondolkodjatok erről.

Sokféle szempont szerint lehet. Itt van a szemtanú: hogyan lesz a szemből szemtanú? A szem hogy kerül bele a személyiségbe, meg kell nézni az egyiptomi írásokat és rajzokat, hogy a szem jelentése mi volt, és magyarban van a személy. A nyelvészek nem tudják például azt, hogy szemérem miből van. Tessék megnézni az etimológiai szótárt. Szemérem, lásd női szemérem. Ez a magyarázat. Holott arról van szó, hogy a szkítáknál, hunoknál, a magyarok elődeinél, a szemre érmét tettek, hogy lecsukva maradjon. Ennek ez a jelentése és ezt nem ismerik fel. Az egyik szemére a Napot tették aranyból, a másik szemére a Holdat, hogy az is világítson a túlvilágon. Tehát azért volt lecsukva, lesütve a szem.

Ágh István: Ha történelmileg nézzük, akkor az érme mikor kerülhetett be a nyelvbe? Mert akkor a szemérmét, ahogy mi nevezzük, annak nevezhetjük?

Az éremnek két oldala van, mert két szó is van rá. Az érme és az érem. A lényeg maga nem is ez, hanem a lényeg maga az ér, a szógyök. Egy ilyen erős törvényű nyelv mindazokat kiveti magából, amelyek nyelvrendszeridegenek. Hát miért nem maradt meg a zengő tambura? Mert a nyelv úgy érezte, hogy ez túl hosszú. A magyar tömörségre törekszik. Így lett zongora.

Lázár Ervin: Az első pasas, aki megalkotta a kesztyűt, az egyúttal a lábtyűt is megalkotta. De a lábtyű nem felelt meg, a kesztyű megfelelt.

Nagyon jól mondod. Minden ember a világon, amikor valamit készít, többezer évvel ezelőtt, amikor valamit készítettek, mivel készítették? Kézzel. Tehát a készítmény az kézitmény. Nézd meg a németben más a machen és más a kéz. Semmi köze hozzá. Éppen most olvastam a Természet világában egy cikket. A nyelvvel foglalkozó tudósok rájöttek, hogy 180 nyelven, ami nagyon nagy mennyiség, nem úgy fejezik ki a jobboldalt és a baloldalt, mint mi. A cikknek ez a címe: "A kéz a tányértől keletre van". Vagyis egy csomó természeti nyelvben a napkeltéhez, nagy hegyhez, valami látványoshoz viszonyítva határozzák meg az oldalt. Most nézzük meg a remek magyar nyelvet. Hogy a jó kezünk, tehát a gut, (nem a rechts), a jó kezünk, a jobb kezünk. Ez ősi tapasztalat megint, hogy emberek között általában kevesebb a balkezes. Tehát a többség jobb kezével ütött, vágott, védekezett, kezelte a nyilat. Tehát a jó és a jobb oldal az a jó, a hasznos oldal. Azzal azonosul. Ebből következik, hogy a másik oldal, a baloldal az rossz oldal. Ebből lett a balga, balog, a bolond és így tovább. Mert az a suta kéz. Azért mondom,

hogy itt a logika sok irányba működik, hogy a fejünk, az fönt van. A fő az fönt van. Tehát van egy függőleges logika is. És a főből van a főnök, a fejből a fejedelem, a fölség és így tovább.

Vathy Zsuzsa: Azt mondtad, hogy azért hangsúlyoz a magyar az első szótagnál, mert tele a tüdő levegővel. Kell valami más okának is lennie, mert a többi nyelvet beszélőknél is így van, akkor van tele a tüdejük levegővel s mégsem a szó elején hangsúlyoznak.

Nem kinyilatkoztatásnak szántam, de amiket elmondtam, azok csak töredékek. Harminc éve foglalkozom ezekkel a kérdésekkel. Amikor a régész elkezd kutatóárokot ásni és megvillan valami, aztán megint semmi és megint valami megvillan, hát így voltam most én. Amit magam megtaláltam vagy amire a nyelv rávezetett, csak nagyon keveset tudtam megtalálni. De én akkor sem hiszem, hogy véletlenről van szó. Csak egy dolog izgatott engem mindig. Amikor azt mondták, hogy a szavaink véletlenül jelentik azt, amit jelentenek. Ez már csak azért sem igaz, mert valószínű, hogy minden hanghoz, amit kiejtünk, a kiejtésből - bármilyen anyanyelvű - rögtön érezhető, hogy fájdalom, öröm vagy mi az, amit kifejez. Minden hangnál. A zeneszerzők tudják ezt. A Für Elise miért hat ránk? Vagy egy másik dallam úgy? Mert minden hanghoz valamilyen értelmi, érzelmi dolog kapcsolódik. Ha ebből indulok ki, akkor előbb-utóbb az a logikája ennek, hogy akkor ez a nyelvben is szerepet kap. A nyelvújítás mindig szóba jön. Azt gondolom, hogy a nyelvújításban is csak azok a szavak maradnak meg, amelyek beleillenek a nyelv rendszerébe. A többi valahogy kikopik. A kesztyű jobban beleillik, éppen a kéz, kézközel, közösség, közel, közülük, köz el megy, azért megyünk egymáshoz közel, mert elmegy közülünk a köz. Ezzel lehet játszani. Ami a hangsúlyt illeti, lehet más megokolás is.

Hernádi Gyula: De háromezer nyelv van. Ha nagyon átfogóan akarnád ezt ismerni, akkor neked 800 vagy még több nyelvvvel kellene foglalkozni. Ennyivel meg nem tudsz, mert meghalsz. S ez a probléma az összehasonlító nyelvészetben, mint mindenben, hogy hogyan jött létre? A múltkor egy madarással beszéltem, aki azt mondta, ha a Vörösmarty térről egy veréb Zuglóba téved, akkor a verébnyelv megváltozik. Egyszer csak elkezd zuglóul beszélni.

Cserny József: Igen. A magyar varjak is másképpen beszélnek, mint a német varjak.

Makovecz Imre: Az jutott eszembe, miközben nyelvről beszéltem, amikor arról volt szó, hogy vannak alapjai, hangutánzó képessége és egyebe, amiben eleve el van rejtve az a gondolat, hogy a nyelv fejlődik. És vannak kezdetei és vannak további fejlődési fázisai. Én ebből az életem során semmit nem éltem meg, ennek csak a fordítottját éltem meg. Tehát mondjuk az én gyerekkoromban az természetes volt, hogy egy kisgyermek azt mondta egy idősebb embernek, aki bejött a portára, hogy Mezei Gábor uramnak tetszik lenni? S az arra azt mondta, igen. Édesanyám azt üzenteti, hogyha haza tetszene menni, akkor meg kellene talán mondani az édesanyámnak, stb. Gyerekkoromban ez természetes volt és egy hat éves kisgyermeknek semmiféle nehézséget nem jelentett, mert így tanult meg beszélni. Ma már ez elképzelhetetlen.

Sajnos.

Makovecz Imre: A furcsa számomra az, hogy amikor azt mondta, hogy Mezei Gábor uramnak tetszik lenni, akkor ugye kihelyezte az ő perszónáját egy harmadik személy helyzetébe és lehetőséget adott neki arra, hogy ő saját magára, mint egy külsőre, megnevezettre tekintsen és

ne azonosítsa önmagát vele, hanem az édesanyja üzenete tárgyának tekintse önmagát és így kapcsolódjon valamihez, amiről még nem tudta előre, hogy az micsoda. A viszonylatoknak ez a megalkotása és tervezése, a perszónának a finom megkülönböztetése egy primitívnek nevezhető - vagy talán nem is szabad nevezni - gyerek számára semmiféle nehézséget nem jelentett. Ma ezt a többszörös különbségtevést, a perszóna különböző funkcióba való helyezését nem tudják a mai gyerekek alkalmazni, mert nem volt kitől eltanulni vagy leutánozni. Azt mondhatom, hogy leegyszerűsödött a nyelv, tehát én fejlődést nem tapasztaltam, hanem ennek a fordítottját. Amikor az embert azt várja, hogy valami szerelembe bonyolódik a nyelvvel és annak mindenféle belső titkait, életét és szerkezetét egyszerre szeretné felfedezni, akkor ebben mintha lenne valamilyen összefüggés eközött az elszegényedés és eközött a jelenség között. Ha nem szegényedtünk volna el, akkor Dénesnek talán nem kellene ezzel foglalkozni.

Sajnos, így van. Hogy ezt a gyönyörűséges különbségtevést, megbecsülést, a helyzetnek a méltóságát egy gyerek megteremtheti, ez ma már valóban lehetetlen. Ez nincs. Elmúlt. Vége.

Cserny József: Gyula bácsi azt mondta, hogy a régész kiássza a leletet és az nem beszél. Én meg azt mondom, hogy pont az beszél. Mert az evolúció a forma. És a nyelv az meg már emanáció. A nyelv nem biztos, hogy rögzíti a formát. Ha nem mutatja föl, hogy ezt jelenti, akkor eltűnhet örökre a forma. Ezért van ez a nyelvi tévelygés. Én azt mondom, hogy jobban beszél egy lelet, ami használati eszköz volt, mint maga a szó.

Ezzel én is egyetértek. De azt mondom, hogy maga a valóság volt a legnagyobb hatással a magyar nyelvre és nyelvtanra. Maga a valóság. S ezért gondolom, hogy vissza lehet vezetni a legelvontabbnak látszó fogalmat is a valósághoz... Valószínűleg a magyarban két nyelv is van, de ebbe nem akarok most belemenni, csak annyit mondok, hogy ismerjük azt a mondást, hogy megismered te a magyarok Istenét. Majd megmondom én neked, magyarán mondom. Úgy néz ki, mintha az egyik más magyar lett volna, mint a másik. Mintha legalább két magyar beszélne egymással. Hogyha a szótárban megnézzük, hogy megmagyarázni, akkor nincs benne a nemzeteknek a neve abban a szóban, nem németez, nem angoloz, nem franciáz, a magyarban a magyaráz, a magyarázat szóhoz nálunk ez kapcsolódik. Valójában az értelmez jelentéséről van szó!

Ágh István: Tényleg nem hallottam, hogy megnémetezzük, megfranciázzuk.

Nézd meg a szótárakban, ilyen valóban nincs. Elnézést, nagyon szépen köszönöm a figyelmeteket, türelmeteket.

Cserny József: Ezt folytatni kellene, mert nagyon jó volt.

Ezek csak szilánkok, nem az egész rendszer.

Cserny József: Ez a szimpozion lényege, hogy valaki fölvet valamit és akkor mi asszociálunk.

Mert a tudomány nem más, mint vélemény és véleményezés. Az ember elfelejt dolgokat és itt felfrissíti.

1996 június 6.